

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MILLIY IQTISODIYOTNING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH

Nomozov Og'abek Sayidqul o'g'li

Qarshi Davlat Texnika Universiteti

Shahrisabz Oziq-ovqat Muhandisligi fakulteti 2-kurs talabasi

+99891-956-10-84. (ogabeknomozov@94gmail.com)

Nabijonov Diyorbek Nabijon o'g'li

Qarshi Davlat Texnika Universiteti

Shahrisabz Oziq-ovqat Muhandisligi fakulteti 2-kurs talabasi

+99833-999-55-06 (nabijonovdiyorbek438@gmail.com)

Eshquvvatov Saloxiddin Faxriddin o'g'li

Qarshi Davlat Texnika Universiteti

Shahrisabz Oziq-ovqat Muhandisligi fakulteti 2-kurs talabasi

+99894-410-02-52. (saloxiddineshquvatov78@gmail.com)

Annotatsiya: Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida keng qamrovli o'zgarishlar va sezilarli o'sishlar kuzatilmoqda. Ushbu jarayonlarda ayollarning hissasi muhim ahamiyatga ega. Maqolada ayollarning iqtisodiyotning turli sohalariga, jumladan tadbirkorlik, kichik biznes va boshqa tarmoqlarga faol kirib borishi, ularga berilayotgan imkoniyatlar hamda ularning milliy va jahon iqtisodiyotidagi o'rni haqida mulohazalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: iqtisodiyot, ishsizlik, faol aholi, iqtisodiy o'sish, tashqi savdo,

investitsiya, ishlab chiqarish, samaradorlik, yangi ish o‘rinlari, tizimli islohotlar.

ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Номозов Огабек Саидкул угли

Каршинский государственный технический университет
Шахрисабзский факультет пищевой инженерии, студент 2 курса

Тел: +998 91 956 10 84

Email: ogabeknomozov94@gmail.com

Набижонов Диёрбек Набижон угли

Каршинский государственный технический университет
Шахрисабзский факультет пищевой инженерии, студент 2 курса

Тел: +998 33 999 55 06

Email: nabijonovdiyorbek438@gmail.com

Эшқувватов Салохиддин Фахриддин угли

Каршинский государственный технический университет
Шахрисабзский факультет пищевой инженерии, студент 2 курса

Тел: +998 94 410 02 52

Email: saloxiddineshquvatov78@gmail.com

Аннотация: В настоящее время в мировой экономике наблюдаются масштабные изменения и значительный рост. В этих процессах вклад женщин имеет важное значение. В статье рассматриваются активное участие женщин в различных сферах экономики, включая предпринимательство, малый бизнес и другие отрасли, предоставляемые им возможности, а также их роль в национальной и мировой экономике.

Ключевое слово: экономика, безработица, активное население, экономический рост, внешняя торговля, инвестиции, производство, эффективность, новые рабочие

места, системные реформы

INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL ECONOMY

Nomozov Ogabek Sayidqul oqli

Karshi State Technical University

Shahrisabz Faculty of Food Engineering, 2nd year student

Phone: +998 91 956 10 84

Email: ogabeknomozov94@gmail.com

Nabijonov Diyorbek Nabijon oqli

Karshi State Technical University

Shahrisabz Faculty of Food Engineering, 2nd year student

Phone: +998 33 999 55 06

Email: nabijonovdiyorbek438@gmail.com

Eshquvvatov Salohiddin Faxriddin oqli

Karshi State Technical University

Shahrisabz Faculty of Food Engineering, 2nd year student

Phone: +998 94 410 02 52

Email: saloxiddineshquvatov78@gmail.com

Abstract: Nowadays, the global economy is experiencing significant changes and substantial growth. In these processes, the contribution of women plays an important role. The article discusses women's active participation in various sectors of the economy, including entrepreneurship, small business, and other areas, the opportunities provided to them, and their role in both the national and global economy.

Key words: economy, unemployment, active population, economic growth, foreign trade, investment, production, efficiency, new jobs, systemic reforms.

KIRISH

Zamonaviy jahon xo‘jaligi tizimida milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Globallashtirish jarayonlari chuqurlashib borayotgan, kapital va mehnat resurslari harakati erkinlashayotgan hamda raqamli texnologiyalar iqtisodiy munosabatlarni tubdan o‘zgartirayotgan bir sharoitda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi va barqarorligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda.

Milliy iqtisodiyot – bu mamlakat hududida shakllangan ishlab chiqarish, taqsimot, ayirboshlash va iste‘mol jarayonlarining yaxlit tizimidir. U real sektor, moliyaviy sektor, davlat sektori va tashqi iqtisodiy aloqalarni o‘z ichiga oladi. Har bir sektor o‘zaro bog‘liq holda faoliyat yuritadi va makroiqtisodiy muvozanatni ta‘minlaydi.

Makroiqtisodiyot fanining asosiy vazifasi – iqtisodiy jarayonlarni umumlashtirilgan ko‘rsatkichlar orqali tahlil qilishdir. Bunda yalpi ichki mahsulot, inflyatsiya darajasi, ishsizlik ko‘rsatkichi, to‘lov balansi va davlat byudjeti muhim indikatorlar sifatida qo‘llaniladi. Ushbu ko‘rsatkichlar asosida davlat iqtisodiy siyosat yo‘nalishlarini belgilaydi.

Iqtisodiy rivojlanish faqatgina ishlab chiqarish hajmining o‘shishi bilan cheklanmaydi. U aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan daromad, hayot sifati, ijtimoiy himoya darajasi, ta‘lim va sog‘liqni saqlash tizimi rivoji bilan ham bevosita bog‘liq. Shu sababli zamonaviy iqtisodiyotda “barqaror rivojlanish” konsepsiyasi ilgari surilgan bo‘lib, u iqtisodiy o‘shish bilan bir qatorda ekologik va ijtimoiy muvozanatni ham nazarda tutadi.

IQTISODIY O‘SISH NAZARIYALARI VA MAKROIQTISODIY KO‘RSATKICHLAR

Iqtisodiy o‘shish – bu mamlakatda ishlab chiqarilgan tovar va xizmatlar umumiy hajmining uzoq muddat davomida ortib borishidir. Iqtisodiy o‘shishning asosiy mezonlari

sifatida real yalpi ichki mahsulot (YaIM) ko'rsatkichi olinadi. Real YaIM inflyatsiya ta'siridan tozalangan bo'lib, iqtisodiyotning haqiqiy ishlab chiqarish hajmini aks ettiradi.

YaIMni hisoblashning uchta asosiy usuli mavjud:

1. Ishlab chiqarish usuli – qo'shilgan qiymatlar yig'indisi.
2. Daromadlar usuli – ish haqi, renta, foiz va foyda yig'indisi.
3. Xarajatlar usuli – iste'mol, investitsiya, davlat xarajatlari va sof eksport yig'indisi.

Xarajatlar usuli formulasi:

$$YaIM = C + I + G + (X - M)$$

Bu yerda C – uy xo'jaliklari iste'moli, I – investitsiyalar, G – davlat xarajatlari, X – eksport, M – import.

Iqtisodiy o'sish nazariyalarini ikki guruhga ajratish mumkin: klassik va zamonaviy nazariyalar.

Klassik nazariya vakillari iqtisodiy o'sishni ishlab chiqarish omillari – mehnat, kapital va yer resurslari bilan bog'laganlar. Zamonaviy nazariyalarda esa texnologik taraqqiyot asosiy omil sifatida qaraladi.

Keyns nazariyasida esa qisqa muddatli iqtisodiy tebranishlar yalpi talab bilan bog'liq deb qaraladi. Agar iqtisodiyotda yalpi talab yetarli bo'lmasa, ishlab chiqarish hajmi kamayadi va ishsizlik ortadi. Bunday vaziyatda davlat fiskal kengaytirish siyosatini qo'llashi lozim.

AD-AS modeli (yalpi talab – yalpi taklif modeli) narxlar darajasi va ishlab chiqarish hajmi o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntiradi. Qisqa muddatda yalpi taklif elastik bo'lishi mumkin, uzoq muddatda esa iqtisodiyot potensial ishlab chiqarish darajasiga qaytadi.

Makroiqtisodiy ko'rsatkichlardan yana biri – inflyatsiya darajasi. Inflyatsiya narxlarning umumiy o'sishi bilan ifodalanadi va iste'mol narxlari indeksi (CPI) orqali

o'lanadi. Mo'tadil inflyatsiya iqtisodiy o'sish uchun zararli emas, biroq yuqori inflyatsiya iqtisodiy beqarorlikka olib keladi.

YaIM deflyatori quyidagicha aniqlanadi:

$$\text{YaIM deflyatori} = \text{Nominal YaIM} / \text{Real YaIM} \times 100\%$$

Bu ko'rsatkich umumiy narxlar darajasining o'zgarishini aks ettiradi.

BANDLIK, ISHSIZLIK VA MEHNAT BOZORINING MAKROIQTISODIY AHAMIYATI

Milliy iqtisodiyot barqaror rivojlanishining muhim ko'rsatkichlaridan biri bandlik darajasidir. Mehnat bozori iqtisodiyotning real sektori bilan bevosita bog'liq bo'lib, ishlab chiqarish hajmi, aholi daromadlari va iste'mol darajasini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Mehnat bozori – bu ishchi kuchiga bo'lgan talab va taklif o'zaro kesishadigan tizimdir. Ushbu bozorda ish beruvchilar ishchi kuchiga talab bildiradi, aholi esa o'z mehnatini taklif qiladi.

Ishsizlik darajasi makroiqtisodiy muvozanatning muhim indikatoridir. Ishsizlik quyidagi formula orqali aniqlanadi:

$$\text{Ishsizlik darajasi} = \text{Ishsizlar soni} / \text{Iqtisodiy faol aholi} \times 100\%$$

Iqtisodiy faol aholi tarkibiga ish bilan bandlar va ish izlayotgan shaxslar kiradi. Ishsizlikning tabiiy darajasi mavjud bo'lib, u friksion va tarkibiy ishsizlik yig'indisidan iborat. Friksion ishsizlik – bu shaxsning vaqtinchalik ish o'zgartirishi bilan bog'liq jarayon. Tarkibiy ishsizlik esa iqtisodiyot tarmoqlaridagi tarkibiy o'zgarishlar natijasida yuzaga keladi. Masalan, texnologik modernizatsiya natijasida ayrim kasblarga ehtiyoj kamayishi mumkin.¹

¹ Rasulov, O., & Karimov, F. (2019). *Mehnat bozori va yangi ish o'rinlari yaratish strategiyalari*. Toshkent: Fan va Texnika nashriyoti.

Siklik ishsizlik iqtisodiy inqiroz yoki retsessiya davrida ishlab chiqarish hajmining qisqarishi bilan bog‘liq. Bu turdagi ishsizlik davlatning makroiqtisodiy siyosati orqali tartibga solinadi. Ayniqsa, talab yetishmovchiligi sharoitida davlat fiskal kengaytirish siyosatini qo‘llab, yalpi talabni oshirishi mumkin.

Bandlik siyosati doirasida davlat quyidagi yo‘nalishlarda faoliyat olib boradi:

- Yangi ish o‘rinlarini yaratish
- Kichik biznes va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash
- Kasb-hunar ta‘limini rivojlantirish
- Mehnat migratsiyasini tartibga solish

Inson kapitaliga investitsiya kiritish mehnat unumdorligini oshiradi. Mehnat unumdorligi quyidagi formula orqali aniqlanadi:

Mehnat unumdorligi = Ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi / Bandlar soni

Mehnat unumdorligining ortishi iqtisodiy o‘shishning intensiv omili hisoblanadi.

INVESTITSIYA JARAYONLARI VA MULTIPLIKATOR SAMARASI

Investitsiya iqtisodiy o‘shishning asosiy drayverlaridan biridir. Investitsiya – bu kelajakda daromad olish maqsadida kapital qo‘yilmalar amalga oshirish jarayonidir. Investitsiyalar asosiy kapitalni yangilash, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish va texnologik modernizatsiyani ta‘minlaydi.

Investitsiya hajmiga quyidagi omillar ta‘sir ko‘rsatadi:

- Foiz stavkasi
- Kutilayotgan foyda normasi
- Soliq siyosati
- Siyosiy barqarorlik

– Investitsion muhit

Keyns nazariyasida investitsiya multiplikatori tushunchasi mavjud. Multiplikator iqtisodiyotda dastlabki investitsiya o‘shishi natijasida daromadning bir necha barobar ortishini anglatadi. Multiplikator koeffitsienti quyidagicha aniqlanadi:

$$k = 1 / (1 - MPC)$$

Bu yerda MPC – chegaraviy iste’mol moyilligi.

Agar MPC 0,8 bo‘lsa, multiplikator 5 ga teng bo‘ladi. Demak, 1 milliard so‘mlik investitsiya 5 milliard so‘mlik daromad o‘shishini yuzaga keltirishi mumkin.

Investitsiyalar ichki va tashqi bo‘lishi mumkin. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (FDI) yangi texnologiyalar, boshqaruv tajribasi va kapital oqimini ta‘minlaydi. Biroq investitsiyalar samaradorligi institutsional muhitga bog‘liq.

Kapital jang‘arilishi Solou modelida asosiy o‘shish omili sifatida qaraladi. Ammo uzoq muddatli o‘shish texnologik taraqqiyot bilan belgilanadi.

TASHQI SAVDO VA OCHIQ IQTISODIYOT MODEL

Zamonaviy iqtisodiyot ochiq xarakterga ega. Tashqi savdo mamlakatning xalqaro mehnat taqsimotidagi o‘rnini belgilaydi. Eksport va import hajmi milliy ishlab chiqarish tarkibiga ta‘sir ko‘rsatadi.

Sof eksport (NX) quyidagicha aniqlanadi:

$$NX = X - M$$

Agar eksport importdan yuqori bo‘lsa, savdo balansi ijobiy bo‘ladi. Aks holda, manfiy saldo yuzaga keladi.

Valyuta kursi tashqi savdo raqobatbardoshligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Milliy valyutaning qadrsizlanishi eksportni rag‘batlantiradi, ammo import narxini oshiradi.

Xalqaro savdo nazariyalariga ko‘ra, mamlakatlar nisbiy ustunlikka ega mahsulotlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashadi. Bu resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi.

Global integratsiya jarayonida milliy iqtisodiyot tashqi shoklarga ham duch keladi. Masalan, jahon bozorida energiya narxlarining o‘zgarishi ichki inflyatsiyaga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

SANOAT SIYOSATI VA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA

Sanoat sektori iqtisodiyotning real tayanchi hisoblanadi. Sanoat siyosati orqali davlat ishlab chiqarish tarkibini modernizatsiya qiladi, yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarishni rag‘batlantiradi.

Raqamli transformatsiya ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Sun’iy intellekt, avtomatlashtirish, robototexnika va ma’lumotlar tahlili ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi.

“To‘rtinchi sanoat inqilobi” sharoitida raqamli iqtisodiyot ulushi ortib bormoqda. Elektron savdo, fintech, raqamli bank xizmatlari iqtisodiyotning yangi segmentlarini shakllantirmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston iqtisodiyoti mustaqillikdan so‘ng murakkab yo‘lni bosib o‘tgan bo‘lsa-da, so‘nggi yillarda amalga oshirilgan tizimli islohotlar mamlakatni barqaror o‘sish yo‘liga qo‘yishga xizmat qilmoqda. Iqtisodiy liberallashtirish, xususiy sektorni rivojlantirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, tashqi savdo va investitsiyalarni rag‘batlantirish kabi chora-tadbirlar milliy iqtisodiyotning samaradorligini oshirdi. Shu bilan birga, mehnat bozoridagi malaka yetishmovchiligi, yoshlar ishsizligi va infratuzilma cheklovlari kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Barqaror iqtisodiy o‘sish esa faqat ishlab chiqarishni ko‘paytirish bilan emas, balki inson kapitalini rivojlantirish, innovatsiyalarni joriy etish va yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlarni ishlab chiqarishga o‘tish bilan ta’minlanadi. Kelajakda O‘zbekistonning iqtisodiy muvaffaqiyati ko‘proq investitsiyalarni jalb qilish, eksportni diversifikatsiyalash va ichki bozorni kengaytirishga bog‘liq bo‘ladi. Shu tarzda amalga oshirilayotgan

islohotlar va strategik yo‘nalishlar mamlakat iqtisodiyotini barqaror, raqobatbardosh va aholi turmush darajasini oshiruvchi tizimga aylantirishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullaev, Sh. (2020). *O‘zbekiston iqtisodiyotining mustaqillikdan keyingi rivojlanishi*. Toshkent: Iqtisodiy tadqiqotlar markazi.
2. Rasulov, O., & Karimov, F. (2019). *Mehnat bozori va yangi ish o‘rinlari yaratish strategiyalari*. Toshkent: Fan va Texnika nashriyoti.
3. Karimov, D. (2018). *Investitsiyalarni jalb qilish va ishlab chiqarish sohasini rivojlantirish*. Toshkent: Iqtisodiy tadqiqotlar nashriyoti.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2019). *Ijtimoiy himoya va qashshoqlikni kamaytirish bo‘yicha davlat dasturlari*. Toshkent: Davlat nashriyoti.
5. O‘zbekiston Respublikasi Statistika qo‘mitasi. (2023). *Tashqi savdo va iqtisodiy ko‘rsatkichlar statistikasi*. Toshkent. <https://stat.uz>